

Ukrainische Juristenausbildung: Probleme und Lösungswege

Prof. Dr. Roman Melnyk

Lehrstuhl für Verwaltungsrecht

Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kiew

In Anlehnung an europäische Erfahrungen sowie auf Grundlage der analysierten Funktionsfähigkeit juristischer Fakultäten an ukrainischen Hochschulen wird mit diesem Aufsatz der Versuch unternommen, die Hauptursache der unsachgemäßen juristischen Ausbildung in der Ukraine zu bestimmen.

*Der Autor nennt folgende Hauptprobleme:
Inhaltlich unbefriedigende Lehrpläne*

Die analysierten Lehrpläne der juristischen Fakultät der Universität Iwan Franko (Stadt Lemberg, Ukraine) führen zur Schlussfolgerung, dass 58 % der Pflichtveranstaltungen keinen Bezug zu den Rechtswissenschaften haben.

- 1. Übermäßige Theoretisierung der Ausbildung. Die Studenten bekommen größtenteils theoretisches Wissen präsentiert. Die Einbeziehung von Fallbearbeitungen in den Unterricht stellt lediglich eine Ausnahme und nicht die Regel dar. Ebenfalls sind für die Abschlussprüfungen keine Fallbearbeitungen vorgeschrieben.*
- 2. Fehler bei der Einstellung von Professoren. Einem großen Teil der Professoren an juristischen Fakultäten mangelt es an Praxiserfahrung, was zwangsläufig praxisorientiertes Lehren nicht gewährleistet. Zudem sieht das Professorengesetz der Ukraine eine gleichzeitige Ausübung von Richterämtern durch Professoren nicht vor.*
- 3. Besondere Aufmerksamkeit widmet der Autor der Funktionsfähigkeit solcher ukrainischer Universitäten, welche eine parallele Ausbildung zum Juristen als auch zum Polizeibeamten ermöglichen. Im Resultat haben die Absolventen nach seiner Auffassung in keinem der Bereiche eine vollumfängliche Ausbildung.*

Der Aufsatz beinhaltet daher konkrete Vorschläge zur Verbesserung der Situation, die sich in der Sphäre der Hochschulausbildungen in der Ukraine verfestigt hat. Insbesondere wird vorgeschlagen:

- eine Reduzierung der Anzahl von aktuell 164 juristischen Fakultäten in der Ukraine,*
- die Einführung der Regelung, dass ausschließlich Professoren Vorlesungen halten,*
- Abschlussprüfungen von unabhängigen, außeruniversitären Kommissionen.*

Украинское юридическое образование: проблемы и пути решения

Мельник Роман

*доктор юридических наук,
профессор кафедры административного права
Киевского национального
университета имени Тараса Шевченка*

В статье через призму европейского опыта, а также на основе анализа функционирования украинских высших учебных заведений юридического профиля сделана попытка определить основные причины ненадлежащего состояния юридического образования в Украине. В качестве основных проблем автор называет: 1) неудовлетворительное содержание учебных планов. Путем анализа учебных планов юридического факультета университета имени Ивана Франка (г. Львов, Украина) автор делает вывод о том, что 58 % дисциплин, которые изучают будущие юристы, не имеют никакого отношения к праву (являются неюридическими дисциплинами); 2) затеоретизированность подготовки украинских юристов. Автор делает вывод, что украинские студенты в процессе обучения преимущественно получают теоретические знания. Решение задач (Fall) во время обучения является скорее исключением, а не

правилом. Выпускные экзамены также не предполагают решения задач (Fall) студентами; 3) ошибки в процессе набора преподавателей для работы на юридическом факультете. Большинство преподавателей не имеют практического опыта работы, что не позволяет им делать обучение ориентированным на практику. Украинским законодательством для профессоров не предусмотрена возможность работать по совместительству судьями.

Отдельно автор уделяет внимание и функционированию университетов, в которых обучаются будущие сотрудники милиции. Проблема заключается в том, что в таких университетах студенты также получают юридическое образование. Иными словами, происходит совмещение подготовки «юриста» и «полицейского». В результате этого выпускники не имеют ни хорошего юридического образования, ни хорошего полицейского образования.

В статье формулируются конкретные предложения, направленные на исправление ситуации, которая сложилась в сфере высшего образования в Украине. В частности предлагается: сократить количество юридических факультетов (на сегодня их в Украине 164); ввести правило, что лекции имеет право проводить только профессор; выпускные экзамены юристы должны сдавать не в университете, а независимой комиссии.

Постановка проблеми

Співвіднесення сучасної юридичної освіти (у розумінні знань і навичок, які вдається набути середньостатистичному студентові під час навчання у вищому навчальному закладі юридичного профілю) з реальними потребами сфери правозастосування яскраво засвідчує наявність величезної кількості проблем, які мають місце у даній сфері. Проте, гіркота цих проблем стає ще більшою, коли починаєш порівнювати національну юридичну освіту з європейським процесом підготовки юристів. У цьому плані досить сказати про те, що жоден з українських університетів, які готують правників, не представлений у міжнародних рейтингах. Такий стан справ є надзвичайно небажаним і для держави, яка витрачаючи чималі кошти на підготовку юристів, отримує у результаті «продукт» який з огляду на обмеженість своїх знань

та навичок є неспроможним приймати активну, а головне дієву участь у розбудові правової держави, забезпеченні панування у ній верховенства права.

Подібний стан справ, на мій погляд, обумовлений чималою кількістю проблем, які з різних причин та у різні часи виникали та закріплювалися у національній системі підготовки юристів. У межах даної статті, звичайно, не вдається проаналізувати їх усі, проте деякі з них я хотів би поставити на обговорення. Крім цього, мене не залишають сподівання також і на те, що у своїх роздумах я не єдиний, що, відповідно, дозволить об'єднати наші з вами зусилля, шановні колеги, на шляху викорінення хоча б окремих проблем.

Стан дослідження проблеми

Принадно зазначу, що час від часу на сторінках наукової та публіцистичної літератури з'являються статті, присвячені покращенню стану юридичної освіти в Україні. Так, зазначеній проблематиці у різні часи присвятили свої доробки В. Андрейцев, В. Єлов, В. Журавський, В. Матвійчук, С. Козьяков, Р. Стефанчук та інш. Проте, у роботах названих авторів мова йде переважно про окремі аспекти, пов'язані з покращенням рівня вітчизняної юридичної освіти,

тоді як у межах цієї статті я хочу зробити спробу комплексного аналізу чинників, які «гальмують» названий процес.

Отже, з огляду на викладене, метою даної статті є намагання комплексного та у вищій мірі конкретизованого осмислення проблем, які роблять українську юридичну освіту, нажаль, далеко не найкращою на європейському континенті.

Проблеми змістовного наповнення навчальних планів

Значна частина навчальних дисциплін, які опановують під час

навчання українські студенти-правники, не має жодного відношення до права та до майбутньої діяльності студентів у сфері правозастосування. Уся проблемність цієї ситуації проявляється під час порівняння навчальних планів європейський навчальних закладів юридичного профілю з навчальними планами відповідних українських університетів (інститутів, факультетів). Спробуємо зробити порівняльний аналіз навчальних планів юридичного факультету Тюбінгенський університет Еберхарда і Карла (Німеччина) та юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Навчальний план підготовки студентів юридичного факультету Тюбінгенського університету Еберхарда і Карла	Навчальний план підготовки бакалаврів юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
Обов'язкові дисципліни	Усі дисципліни обов'язкові
Цивільне право I	Історія української культури
Кримінальне право I: Загальна частина	Філософія
Публічне право I: Державне право (Державна організація)	Іноземна мова
Історія права та історія	Українська мова

Конституції I	професійного спрямування
Цивільне право II: Zobov'язальне право	Логіка. Логічний аналіз систем правових знань. Логіка і право
Кримінальне право II: Особлива частина 1: (злочини проти особистості)	Латинська мова. Основи латинської юридичної термінології
Кримінальне право II: Особлива частина 2: (злочини проти власності)	Економічна теорія. Аналітична економія
Публічне право II: Основні права	Основи інформатики. Правова інформатика. Інформаційні технології у юриспруденції
Конституційно-процесуальне право	Філософія сталого розвитку людства. Філософія свободи. Філософія міста Міжкультурна комунікація
Історія права та історія Конституції II: Історія німецького права та історія сучасного приватного права	Релігієзнавство. Християнство в Україні. Новітні релігійні течії та рухи. Християнська етика
Цивільне право III: Позадовічне zobov'язальне право	Політологія. Теорія політики
Цивільне право IV: Речове право	Історія держави і права України
Публічне право III: Загальне адміністративне право	Історія держави і права заруб. Країн
Європейське право I: Європейське конституційне право	Теорія права та держави

Цивільне право V: Окремі договірні зобов'язання	Безпека життєдіяльності
Цивільне право VI: Спадкове право	Римське приватне право
Торгівельне право	Етика (загальна і професійна)
Цивільно-процесуальне право та судочинство	Судові і правоохоронні органи України
Публічне право IV: Особливе адміністративне право 1: Поліцейське право	Конституційне право України
Адміністративно-процесуальне право	Конституційне право зарубіжних країн
Цивільне право VI: Сімейне право	Адміністративне право України
Право примусового виконання	Трудове право України
Кримінально-процесуальне право та судочинство	Цивільне право України
Публічне право V: Особливе адміністративне право 2: Комунальне право	Кримінальне право України
Публічне право V: Особливе адміністративне право 3: Будівельне право	Сімейне право України
Міжнародне приватне право I	Конституційне процесуальне право України
Акціонерне право I	Соціологія (загальна і правова)
Трудове право I	Право соціального забезпечення України
Міжнародне приватне право II	Кримінально-процесуальне право України

Трудове право II	Історія політичних і правових учень
	Фінансове право України
Дисципліни за вибором:	Міжнародне публічне право
Історія римського права	Кримінологія
Римське приватне право	Екологічне право України
Тлумачення німецького права	Кримінально-виконавче право України
Правова інформатика	Цивільне процесуальне право України
Європейське право II: Європейське господарське право	Криміналістика
Риторика для юристів	Господарське право України
Риторика та презентації	Земельне право України
Позасудове врегулювання спорів	Психологія (загальна і правова)
Судова медицина для юристів	Охорона праці
	Філософія права
	Міжнародне приватне право
	Прокурорський нагляд в Україні
	Муніципальне право України
	Основи бухгалтерського обліку і судова-бухгалтерська експертиза
	Судова медицина
	Судова психіатрія
	Основи права Європейського

	Союзу
	Фізичне виховання

Перше, що впадає в око у навчальному плані німецького університету це наявність обов'язкових та необов'язкових до вивчення дисциплін. Такий розподіл дозволяє розмежувати суто юридичні дисципліни та дисципліни, які опосередковано стосуються сфери правозастосування. Тож перелік обов'язкових до вивчення дисциплін майже на 100 % складається з дисциплін суто юридичного (правового спрямування), за винятком хіба що історії права.

Принципово по-іншому побудовані українські навчальні плани. Вони мають тільки обов'язкові дисципліни, 58 % з яких не мають жодного або вельми опосередковане відношення до права (виділені курсивом – Р.М.). У зв'язку з цим виникає логічне запитання, кого готують юридичні факультети – спеціалістів широкого профілю чи все ж юристів? Гадаємо, відповідь очевидна. Пояснення подібного підходу до складання українських навчальних планів підготовки правників прагненням до усебічного розвитку особистості студента не витримує критики, якщо дивитися на це через призму кінцевого результату. А результат

цей очевидний: жоден випускник українського навчального закладу юридичного профілю не готовий до самостійної практичної роботи. Саме з цим, власне, і пов'язаний той факт, що випускники-юристи мають великі труднощі з працевлаштуванням в Україні.

Кілька слів потрібно сказати також і про навчальні плани відомчих навчальних закладів юридичного профілю, зокрема системи МВС України. Нині, після проведеного реформування, в Україні функціонує одна академія, чотири університети та один інститут, кожен з яких здійснює підготовку за напрямком право та спеціалізаціями «правознавство» та «правоохоронна діяльність». Головна проблема названих навчальних закладів та їх освітянської діяльності полягає у тому, що вони змушені «маневрувати» між стандартами Міністерства освіти та науки України та Міністерства внутрішніх справ України. У даному випадку мова йде про те, що курсанти ВНЗ системи МВС України поряд із перерахованими вище обов'язковими «цивільними» дисциплінами мають опанувати також і спеціалізовані дисципліни

(Адміністративна діяльність ОВС, Основи управління в ОВС, Вогнева підготовка, Тактико-спеціальна підготовка тощо), за рахунок яких зменшується час, відведений на засвоєння юридичних дисциплін. Неважко зрозуміти, що за такого підходу до організації навчання у студента (курсанта) відбувається розосередження уваги, знижується рівень засвоєння навчального матеріалу, величезна частина якого ніяким чином не зв'язана з його майбутньою діяльністю у сфері правозастосування. Правові ж дисципліни, як наслідок, вивчаються в усіченому вигляді, часто без ґрунтового та детального аналізу теорії та практики правозастосування.

Проблема затеоретизованості підготовки українських юристів

Аналіз організації та проведення навчання у ВНЗ юридичного профілю показав, що зазвичай мають місце традиційні його форми, тобто проведення лекційних та семінарських (практичних) занять, які, однак, далеко не завжди наповнюються інформацією, яка відображає тенденції та процеси, що мають місце у сфері правозастосування. Під інформацією, у даному випадку, розуміються огляди практики діяльності (рішень) національних та міжнародних судів, узагальнення діяльності публічної адміністрації

тощо. Найбільш проблемною у цьому плані є ситуація із змістом сучасних підручників з адміністративного права, які майже всі як один наповнені лише теоретичною інформацією про правовідносини, що складаються у сфері публічного управління. Автори уникають на її сторінках аналізу судових справ, рішень тощо, що, зрозуміло, жодним чином не наближає студентів до майбутньої діяльності у сфері правозастосування.

Додатковим доказом затеоретизованості підготовки майбутніх українських юристів, на мій погляд, є також майже повна відсутність збірників практичних завдань (задач) для розв'язання студентами. Так, наприклад, одне з найвідоміших видавництв юридичної літератури «Юрінком Інтер» протягом останніх років не видало жодного збірника практичних завдань. Зрозуміло, що викладачі самотужки якось вдаються до вирішення практичних вправ. Але чи достатні ці зусилля окремих осіб, щоб досягти повного «включення» усіх студентів у практично орієнтоване навчання? Очевидно, що ні. Для досягнення цієї мети необхідна повна переорієнтація змісту та спрямованості семінарських (практичних) занять, які мають бути зорієнтованими не на повторення теоретичного матеріалу, а на вирішення спеціально розроблених практичних ситуацій,

максимально наближених до реалій правозастосовної діяльності. У цьому плані надзвичайно слухними виглядають слова В. Кобалевського, який майже сто років тому писав, що тільки практичний підхід надає цінності юридичній теорії (особливо у підручниках з державного або адміністративного права)¹.

Разом з цим відзначимо, що українським студентам не вистачає не лише збірників практичних вправ, але й методик їх розв'язання. Завтрашній юрист повинен мати чітку уяву про алгоритм юридичного аналізу практичної ситуації. Цей процес не може протікати хаотично, оскільки у такому разі суттєво збільшується вірогідність помилкової оцінки як сутності правового питання (спору), так і перспектив його позасудового або судового вирішення, а раз так, то втрачається сенс і юридичного супроводу відповідного виду діяльності.

Показовим у цьому плані може бути підхід німецьких авторів юридичної літератури, які приділяють величезну увагу не тільки укладенню збірників практичних вправ, які вирішуються німецькими студентами-правниками у ході практичних занять, підготовки

до іспитів², але й розробці методик юридичного аналізу відповідних справ³. Завдяки цьому вдається досягти одноманітності юридичного мислення, виробити єдині підходи до правозастосовної загалом та судової практики, зокрема.

Проблеми формування професорсько-викладацького корпусу

Нині професорсько-викладацький корпус українських юридичних ВНЗ формується у декілька способів, де одним з найбільш поширених є спосіб так званого поступового зростання, коли успішний студент спочатку стає аспірантом, а потім у кандидатом та, можливо, доктором юридичних наук, пов'язуючи, як наслідок, свою професійну діяльність з роботою у ВНЗ. Завдяки такому підходу вдається підготувати висококваліфікованого спеціаліста, який, однак, зазвичай не має зовсім досвіду практичної діяльності, до якої він повинен готувати майбутніх юристів. Звичайно, багато викладачів суміщає науково-педагогічну роботу у ВНЗ із приватною юридичною практикою.

² Böhm / Gaitanides Fälle zum Allgemeinen Verwaltungsrecht. Lehrbuch/Studienliteratur. 4., neu bearbeitete Auflage. C.H.Beck, 2007.

³ Tettinger / Mann Einführung in die juristische Arbeitstechnik. Klausuren - Haus- und Seminararbeiten - Dissertationen. Lehrbuch/Studienliteratur. 4., überarbeitete Auflage. C.H.Beck, 2009.

¹ Кобалевский В.Л. Очерки советского административного права / В.Кобалевский. – Х. : Гос. издат. Украины, 1924., с. 30.

Проте, чи є таке суміщення корисним для справи підготовки юристів? Позитивно відповісти на це запитання досить складно, оскільки викладач-практикуючий юрист витрачає значну частину свого робочого часу не на підготовку до занять із студентами, не на проведення наукових досліджень, а на роботу із юридичними справами, які знаходяться у нього у провадженні. Таке суміщення може набути вкрай негативної форми, коли на першому місці буде стояти приватна юридична практика, а на останньому – викладацька робота, результативність якої, зрозуміло, буде не надто високою.

При цьому не будемо забувати і про інший бік проблеми, пов'язаний з тим, що певна частина професорсько-викладацького складу ВНЗ не здійснює або не може здійснювати приватну юридичну практику. У першому випадку мова йде про небажання займатися цим видом трудової діяльності, а в іншому, – про заборону на її здійснення (атестованому професорсько-викладацькому складу ВНЗ системи МВС України, Державної податкової служби, Митної служби України тощо, відповідно до вимог Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції»¹ [4] заборонено займатися

¹ Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.

іншими видами оплачуваної трудової діяльності). І тоді студентів (курсантів)-правників готують теоретики «відірвані» від реалій правозастосовної практики.

Окреслені проблеми неможливо замовчувати або ігнорувати, оскільки вони відносяться до кола найбільш небезпечних, здатних майже повністю знищити юридичну освіту як таку, перетворивши її в ілюзію для держави та самообман для майбутніх юристів. Безперечно, потрібно терміново шукати вихід з названої ситуації. У цьому плані, на наше переконання, корисно звернутися до досвіду європейських держав, де протягом багатьох років апробовано відповідні механізми. Цікавим є досвід Німеччини, законодавство якої, по-перше, закріплює за професорським складом державних ВНЗ статус державного службовця (чиновника); по-друге, забороняє останнім займатися приватною юридичною практикою; по-третє, запроваджує механізми участі професорів права у здійсненні судочинства в якості суддів за сумісництвом².

Проблеми перевантаженості кафедр навчальними дисциплінами

² Мельник Р.С. Склад і основи правового становища суддів адміністративних судів Німеччини / Р.С. Мельник // Право України. – 2006. – № 12. – С. 120-123.

Ознайомлення із структурою окремих українських ВНЗ юридичного профілю свідчить, що досить часто як назви кафедр, так і зміст навчальних дисциплін, які викладаються на них, формуються в алогічному порядку. Як приклад візьмемо кафедру кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України. Перше, що привернуло нашу увагу, це назва, яка складається з назв однойменних, проте абсолютно різних за своїм змістом і спрямованістю галузей права. Невже у кримінального та адміністративного права так багато спільного? Як на нас, то між названими галузями права більше відмінностей, ніж спільностей, які зобов'язують не об'єднувати, а роз'єднувати процес їх вивчення.

Керівництво кафедрою здійснюється завідуючим, який є фахівцем або в кримінальному, або в адміністративному праві, а раз так, то яким же чином він буде надавати методичну допомогу, здійснювати контроль за науково-педагогічною діяльністю працівників, які викладають дисципліни, що не узгоджуються з напрямком його спеціалізації? Така діяльність, природно, буде здійснюватися непрофесійно, без належного рівня заглиблення в існуючі проблеми, оскільки іншого тут просто не може бути.

Тепер, що стосується дисциплін, які викладаються на згаданій вище

кафедрі. Перелік вражає своїм обсягом: кримінальне право, кримінальне виконавче право, фінансове право, адміністративне право, криминологія, податкове законодавство, банківське право, порівняльне адміністративне право, порівняльне кримінальне право, теоретичні засади кваліфікації злочинів, земельне право, екологічне право, аграрне право, еколого-правові засади експертної діяльності; адміністративне судочинство, адміністративна відповідальність, основи безпеки життєдіяльності; а також спецкурсів: злочини проти особи (порівняльний аналіз), кримінально-правові аспекти захисту прав обвинуваченого (підсудного).

Аналіз наведеного переліку показує, що до його змісту, не рахуючи спецкурсів, включено десять дисциплін, у межах яких передбачається вивчення, відповідно, десяти надзвичайно складних галузей українського права. У зв'язку з цим виникає питання про спроможність кафедри на належному рівні забезпечити викладання названих дисциплін. Під належним рівнем викладання у даному випадку розуміється наявність у штаті кафедри насамперед професорів, які б спеціалізувалися на згаданих вище галузях права. Перекладання обов'язків щодо викладання таких дисциплін на «плечі» викладачів та доцентів, за нашим глибоким

переконанням, знижує рівень української юридичної освіти. Інакше кажучи, ми вважаємо, що функції лектора з основних дисциплін юридичного профілю у ВНЗ повинні виконуватися виключно професорами, які мають науковий ступень доктора юридичних наук. Що ж стосується викладачів та доцентів, то їх функціональні обов'язки у переважній більшості випадків мають обмежуватися проведенням семінарських (практичних) занять. З огляду на це, слід визнати негативною практику розширення переліку дисциплін, які викладаються на кафедрах ВНЗ юридичного профілю, без врахування наявності у штаті кафедри професорів, які спеціалізуються на відповідних галузях права.

Подібна пропозиція, думаємо, викличе критичні зауваження як з боку моїх колег, так і з боку керівників ВНЗ, проте без її реалізації не вдасться ані покращити рівень викладання дисциплін юридичного профілю, ані досягти визнання українських ВНЗ на європейському та світовому рівнях. Нині, як відомо, лише один український ВНЗ потрапив до рейтингу найкращих університетів Європи, зайнявши у ньому 98 місце. Зрозуміло, що подібні показники не влаштовують нікого, а раз так, то вже давно настав час для проведення ґрунтовної перебудови української

вищої освіти взагалі та юридичної зокрема. У цьому плані, дійсно, варто погодитися з тими вченими та практичними діячами, які наголошують на тому, що в Україні нині функціонує невиправдана та незабезпечена насамперед професорським складом кількість ВНЗ юридичного профілю, значна частина з яких видає студентам дипломи про вищу юридичну освіту, не підкріплені, на жаль, необхідними знаннями.

Висновки

У зв'язку з викладеним, а також враховуючи євроінтеграційні плани нашої держави, потрібно принциповим чином посилити ліцензійні вимоги провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг, де головною вимогою функціонування ВНЗ юридичного профілю має бути забезпеченість обов'язкових до вивчення юридичних дисциплін професорським складом. Звичайно, у цьому плані потрібно окремо поміркувати над питанням визначення максимальної кількості навчальних дисциплін, які можуть викладатися одним професором.

Підводячи підсумок, необхідно ще раз наголосити на тому, що українська юридична освіта потерпає від величезної кількості проблем, які накопичилися у даній сфері. Частина з цих проблем

дісталася нам у спадок від радянської системи вищої освіти, інша частина була набута за часів існування України як незалежної держави. Ми розуміємо, що в окремих випадках наявність названих нами проблем вигідніше замовчувати, проте процес «замовчування та ігнорування» явно вже затягнувся. Нам усім потрібно набратися мужності та рішучими кроками розпочати ґрунтовне та всебічне реформування вищої юридичної освіти.